Συμπεράσματα: Προς ένα νέο υπόδειγμα πολιτικής οικονομίας των αγορών

Οι μεταβολές που παρατηρούνται στη διεθνή οικονομία κατά την τελευταία δεκαπενταετία υποδηλώνουν ότι το κυρίαρχο υπόδειγμα οικονομικής διακυβέρνησης που αναπτύχθηκε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου βρίσκεται σε διαδικασία αναθεώρησης. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, η οικονομική πολιτική στις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες στηρίχθηκε στην υπόθεση ότι η διεύρυνση των αγορών, η απελευθέρωση του εμπορίου και η διεθνοποίηση της παραγωγής οδηγούν σε αποτελεσματικότερη κατανομή των πόρων και σε υψηλότερα επίπεδα ευημερίας. Η κρατική παρέμβαση περιοριζόταν κυρίως στη διασφάλιση των συνθηκών ανταγωνισμού και στη διόρθωση επιμέρους ατελειών της αγοράς.

Οι εξελίξεις των τελευταίων ετών αμφισβήτησαν πολλές από αυτές τις παραδοχές. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, η πανδημία COVID-19, η ενεργειακή κρίση, οι γεωπολιτικές συγκρούσεις και η εντατικοποίηση του στρατηγικού ανταγωνισμού μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Κίνας ανέδειξαν ότι η οικονομική αποτελεσματικότητα δεν αποτελεί το μοναδικό κριτήριο διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής. Η εξάρτηση από διεθνείς αλυσίδες παραγωγής, η συγκέντρωση κρίσιμων τεχνολογιών σε περιορισμένο αριθμό χωρών και επιχειρήσεων και η δυνατότητα χρήσης οικονομικών σχέσεων ως μέσων πολιτικής πίεσης έφεραν στο προσκήνιο νέες προτεραιότητες.

Η ανθεκτικότητα των οικονομιών, η ασφάλεια των εφοδιαστικών αλυσίδων, η τεχνολογική αυτονομία και η προστασία κρίσιμων υποδομών αποκτούν πλέον κεντρική σημασία. Η αγορά δεν αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως μηχανισμός αποτελεσματικής κατανομής πόρων αλλά και ως πεδίο παραγωγής εξαρτήσεων, ισχύος και στρατηγικών πλεονεκτημάτων. Η οικονομική πολιτική αποκτά έτσι μία σαφώς γεωπολιτική διάσταση.

Στο πλαίσιο αυτό παρατηρείται η επανεμφάνιση της βιομηχανικής πολιτικής ως βασικού εργαλείου οικονομικής διακυβέρνησης. Τα κράτη και οι υπερεθνικοί οργανισμοί δεν περιορίζονται πλέον στη ρύθμιση των αγορών αλλά παρεμβαίνουν ενεργά στη διαμόρφωση των παραγωγικών δομών, στην ανάπτυξη νέων τεχνολογιών και στην ενίσχυση στρατηγικών τομέων της οικονομίας. Οι πολιτικές για τους

ημιαγωγούς, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τις ψηφιακές υποδομές και τις τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της μεταβολής.

Παράλληλα, η ψηφιακή μετάβαση και η τεχνητή νοημοσύνη μετασχηματίζουν τις ίδιες τις δομές των αγορών. Τα δεδομένα, οι υπολογιστικές υποδομές και οι αλγόριθμοι εξελίσσονται σε στρατηγικούς παραγωγικούς πόρους. Η οικονομική ισχύς συγκεντρώνεται ολοένα και περισσότερο σε επιχειρήσεις που ελέγχουν πλατφόρμες, δίκτυα, υπολογιστική ισχύ και μεγάλα σύνολα δεδομένων. Οι παραδοσιακές προσεγγίσεις της μικροοικονομικής θεωρίας και του δικαίου ανταγωνισμού δυσκολεύονται συχνά να ερμηνεύσουν πλήρως αυτές τις νέες μορφές οικονομικής ισχύος.

Η τεχνητή νοημοσύνη ενισχύει περαιτέρω αυτές τις τάσεις. Η ανάπτυξη προηγμένων συστημάτων απαιτεί τεράστιες επενδύσεις σε υποδομές, ενέργεια, ανθρώπινο κεφάλαιο και τεχνολογικό εξοπλισμό. Ως αποτέλεσμα, η τεχνολογική πρόοδος συνδέεται στενά με ζητήματα συγκέντρωσης ισχύος, πρόσβασης σε κρίσιμους πόρους και διεθνούς ανταγωνισμού. Η τεχνολογική πολιτική μετατρέπεται έτσι σε αναπόσπαστο τμήμα της οικονομικής και γεωπολιτικής στρατηγικής των κρατών.

Οι εξελίξεις αυτές καθιστούν αναγκαία μία ευρύτερη προσέγγιση της πολιτικής οικονομίας των αγορών. Η ανάλυση δεν μπορεί πλέον να περιορίζεται αποκλειστικά στη μελέτη της αποτελεσματικότητας, των τιμών και της κατανομής των πόρων. Απαιτείται η ενσωμάτωση παραγόντων όπως η ισχύς, οι θεσμοί, η τεχνολογία, η ασφάλεια και οι γεωπολιτικοί ανταγωνισμοί.

Υπό αυτή την οπτική, η σύγχρονη μικροοικονομική ρύθμιση δεν αφορά απλώς τη διασφάλιση του ανταγωνισμού αλλά και τη διαμόρφωση των όρων μέσα στους οποίους αναπτύσσονται οι αγορές, οι επιχειρήσεις και οι τεχνολογικές δυνατότητες των κρατών. Η πολιτική οικονομία του 21ου αιώνα καλείται επομένως να ερμηνεύσει όχι μόνο τη λειτουργία των αγορών αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι αγορές εντάσσονται σε ευρύτερες σχέσεις οικονομικής, τεχνολογικής και γεωπολιτικής ισχύος.

Οι εξελίξεις που αναλύθηκαν στις προηγούμενες ενότητες αναδεικνύουν επίσης τα όρια κάθε μονοδιάστατης θεωρητικής προσέγγισης της οικονομικής πραγματικότητας. Η νεοκλασική θεωρία προσφέρει πολύτιμα εργαλεία για την κατανόηση της λειτουργίας των αγορών, του ανταγωνισμού και της κατανομής των πόρων, αδυνατεί όμως συχνά να ερμηνεύσει επαρκώς τον ρόλο της ισχύος, των θεσμών και των στρατηγικών επιλογών των κρατών. Οι θεσμικές προσεγγίσεις υπογραμμίζουν ότι οι αγορές δεν λειτουργούν σε θεσμικό κενό αλλά διαμορφώνονται από κανόνες, οργανισμούς και πολιτικές επιλογές. Οι θεωρίες του αναπτυξιακού κράτους αναδεικνύουν τη σημασία της δημόσιας παρέμβασης στη δημιουργία παραγωγικών δυνατοτήτων και τεχνολογικών ικανοτήτων, ενώ οι προσεγγίσεις του οικονομικού εθνικισμού και της γεωοικονομίας φωτίζουν τη σύνδεση μεταξύ οικονομικής δραστηριότητας και διεθνούς ισχύος. Τέλος, η θεωρία των ποικιλιών του καπιταλισμού υπενθυμίζει ότι δεν υπάρχει ένα μοναδικό πρότυπο οργάνωσης της οικονομίας, αλλά διαφορετικοί συνδυασμοί κράτους, αγοράς και θεσμών που παράγουν διαφορετικά αναπτυξιακά αποτελέσματα. Η σύγχρονη πολιτική οικονομία καλείται επομένως να συνθέσει στοιχεία από όλες αυτές τις θεωρητικές παραδόσεις προκειμένου να κατανοήσει τις μεγάλες προκλήσεις της εποχής μας: τον τεχνολογικό μετασχηματισμό, την επιστροφή της βιομηχανικής πολιτικής, την αναδιάταξη της παγκόσμιας οικονομίας και τη μεταβολή της σχέσης μεταξύ κράτους και αγοράς στον 21ο αιώνα.